

BETHLEN ISTVÁN GAZDASÁGPOLITIKÁJA

A TÖRTÉNELEM, mely kevésbé feledékeny, mint a kortársak, Bethlen István kormányzati működését új honalapításnak fogja tekinteni. Mikor az uralmat átvette, az állam és a társadalom teljes bomlásban volt: az állam tekintély híján elemi feladatainak sem tudott megfelelni; a társadalmat a keresztülkaszul ható gyűlölet, a nemzeti elkeseredés, a háború alatt történt ígéretek sokban csatlakozott reménye és mindenféle elméletek erőszakossága darabokra törte; áruhiány és pénzromlás s ezek elősídei; terhes, aránytalan, bár gyakran kijátszott kötöttség még növelték mindenkinek háborúját mindenki ellen; a forradalmi szellem túlélte a forradalmakat. És a küzdőtér felett, a szörnyen megcsonkított ország felett ott lebegett sötét szárnycsapásaival, zordon enyészatként a trianoni szerződés, mintha a nap sugarai soha többet nem érhetnék Magyarországot látszólag Istentől elhagyatott földjét. Nem a Bethlen-kormányt megelőző kormányok tudásán vagy jószándékán múltott, hogy a káoszából új magyar világot teremtsenek, hiszen a személyes, áldozatos bátorságtól a pénzügyi ráolvasó babonáig igénybevettek minden eszközt; de nem szabadulhattak sem a jelszavak, sem a politikusok, sem a titkos erők, sem a pénz inflációjától, mert a nemzetben nem tudták felébreszteni a vezetettség érzését. Amit más nemzeteknél az eseményekkel egyidejűleg tisztán látunk és bámulunk, mint vezeti ki valamely rejtelmes tömegszuggerciónál fogva uralomra hivatott államférfiú népét a reménytelennek látszó zűrzavarból, azt itthon — talán mert túlközelről szemlélhettük s mert a napi politika kicsinyessége elborítja a nagy vonalakat — nem tudták megjövetelekor helyesen értékelni, bár hatása alól senki sem vonhatta ki magát. Igaz, Bethlen István kormányrajutását nem jelzi semmi drámai jelenet; őt nem a hagyományok rombolásával s egy új világ teremtésének hirdetésével megnyert tömegek emdték hatalomra, hanem az államfő, e szilárd pólus az események forгатagában, nevezte ki megszokott formák között miniszterelnökké; de a nemzet mégis rögtön megérezte, hogy megjött az az államférfiú, aki vezetni tudja. Ezért rövidesen helyreállott az állam tekintélye s megindulhatott az építő munka, melynek e tekintély előföltétele.

Mielőtt Bethlen ehhez hozzáfoghatott volna, amihez a feléje áramló bizalom az utat megnyitotta, meg kellett teremtenie a belső

feszültség csökkenését, a lelkek pacifikálását. A vezetettség biztonságos érzését nyomon követte a belső rend kialakulása; ez lehetővé tette külpolitikai helyzetünk javítását, a nemzetközi bizalom visszatérését, a népszövetségbe való belépésünket s evvel a külföldi államkölcson felvételét, mely pénzügyeink rendezéséhez vezetett. Az állam önbizalmának visszatérését mi sem hirdette világosabban, mint a szabadságnak fokozatos újraéledése, mind politikai, mind gazdasági téren. A gazdasági kötöttség, mellyel a súlyos helyzetet addig orvosolni akarták, csak mélyítette a különböző foglalkozási ágak között a szakadékokat; s bár a pénzállandóság helyreállításáig a pénzügyi helyzet egyre romlott, a feszültség csökkent, mert a szabadabb mozgás a gazdasági téren kiegyenlítőleg hatott, az addig egyre erősebben szenvedő tisztviselőosztály pedig szívében újra feltámadt reménnyel bízhatott sorsa jobbrafordulásában, mert tekintélyét s evvel önbizalmát Bethlen helyre tudta állítani. Bethlen különben egész kormányzása alatt a szabadságot többre becsülte a kötöttségnél anélkül, hogy azt öncélnak tekintette volna, vagy evvel szükség esetén ne élt volna; „csak a verseny dönthet a jobb és legjobb között“ mondotta egyik beszédében. Távol volt azoktól, kik hatalmuk kiépítése kedvéért a kötöttséget öncélnak hirdetik.

A nemzet lelki egyensúlyának helyreállítására s a forradalmi hangulat kiküszöbölésére azonban nélkülözhetetlenül szüksége volt az életszint oly emelésére, mely a tíz évig tartó küzdelmek, gondok, nélkülözések végét s emberibb s bőségesebb élet kezdetét jelentette. Az organikus élet keletkezését földünkön az egyik elmélet úgy magyarázza, hogy az oly magas hőfoknál történt, mely a kihülő földön többé nem ismétlődhetik, de az organikus élet alacsonyabb hőfoknak is diadalmasan ellentáll. A nemzet organikus életének helyreállítása csupán a magasabb életszinten volt lehetséges: az újra organizmussá vált nemzet tudja csak a hűvösre vált idők viszontagságait elviselni. Ha a világválságot a magyar nemzet az utolsó években oly példásan túrte, az annak az összeforrasztó politikának következménye, mely a magasabb életszinttel a gazdasági csatornán át gyógyította a társadalom szakadozottságát.

DE A MAGASABB életszint megteremtését nemcsak e békítési folyamat egyszeri indoka tette múlhatatlanul szükségessé, hanem az egész társadalmi struktúrára kiható messzemenő elgondolás, valamint az a politikai helyzet is, melyet Bethlen István kormányrajutásakor talált. A forradalom után való korszak nem merte az egyénre bízni saját ügyeit, de a közügyet igen. Párját ritkító szélességű választójoggal vezetésre nem érett rétegek kerültek uralomra. Ez nem kritika a talaj ellen, melyből a nemzetgyűlés származott, de kritika a művelés ellen, melyben a talaj évtizedeken át részesült. Soha sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a Bethlen-kormánynak nem csupán a háború és a forradalmak sebeit kellett orvosolnia, hanem pótolnia kellett ama mulasztásokat is, melyeket a nemzetenvelés szellemi és gazdasági terén a háború előtt való korszak elkövetett s ugyanakkor meg kellett szerveznie az országot a keserves áldozatok árán megszerzett függetlenségben is.

Áz első nemzetgyűléssel az országot felépíteni nem lehetett: ehhez szüksége volt a kormánynak a nemzet demagógiától el nem érhető részére, a műveltségénél, társadalmi elhelyezkedésénél, hagyományainál, gazdasági függetlenségénél — (mely igénytelenségből is származhatik) — fogva vezetésre alkalmas rétegére, melynek tagjai nagyrészt riadtan, keserűen, duzzogva, részben elszegényedve vonultak vissza a közügytől. Mint a tatárjárás után az erdőkke elszéledt magyarokat, úgy kellett most is egybegyűjteni az elszéledt középosztályt. Ezeket újra bevonni a politikába, a parlamentben a parlamentarizmus kedvéért döntő többséget alkotni velük akkor, amikor még a második nemzetgyűlés, majd az országgyűlés választóinak száma a békéhez képest négyszeresre nőtt — ehhez a nagy politikai tehetségen kívül oly jogi és tényleges biztosítékokra volt szükség, melyek azt a látszatot keltették, mintha itt egy uralkodó osztály kasztszerű elzárkózásáról volna szó. Pedig éppen ellenkezőleg: Bethlen politikája első naptól fogva az volt, hogy a középosztályba, melyet az uralomra hivatottnak tartott, belénevelje a nemzetnek minél nagyobb részét. „Két pillérét látom — mondotta — a nagy és erős Magyarországnak: a kultúrában kifejtett, gazdaságban erős kisgazdaosztályt és a keresztyén magyar intelligenciát.“ A konzervatív elme demokráciája ez: előbb megteremteni ama műveltségi és gazdasági előfeltételeket, melyek mellett egyre szélesebb körökre lehet korrektívumok nélkül bízni a nemzet sorsát. „Most majd meg kell nevelnünk azokat, kiket urainkká tettünk“ mondotta egy angol konzervatív képviselő az 1867. reform után. „Hordképes középosztályt teremteni“, ez Bethlen egész kultúrpolitikájának és gazdasági politikájának célja és tartalma; olyan középosztályt, mely szellemi és anyagi életszintjében bármely nemzetével felvehesse a versenyt, kiterjedésre is s amelynek vonzóereje döntő tényező legyen nemzeti céljaink elérésében. S evvel sietni kellett: hiszen állandóan ott lebegett a nemzet feje felett az a veszély, hogy a hiányos szellemi és anyagi felkészültségű választók tömegei, kiknek számát Bethlen sem csökkentette arra a mértékre, mely a parlamentarizmust feltétlenül biztosítaná, magához ragadja a hatalmat, mielőtt azok a társadalmi struktúra változások elérhetőek lettek volna, amelyeknek Bethlen gazdasági, kulturális és szociális politikáját szentelte.

Ez ORSZÁGÉPÍTŐ, társadalomátalakító s lelkeket békítő munkához azonban sem az országban rendelkezésre álló tőke, sem a nemzeti jövedelem nem volt elegendő. A megszállt területekről idemenekült százazrek még megduzzasztották az amúgy is megduzzadt népsűrűséget; a régi alacsony életszint kielégítésére alig lett volna elégséges a meglevő jövedelem, mennyivel kevésbé a magasabb életszinthez, melyet halaszthatatlanul meg kellett valósítani. Minthogy a kellő nemzeti jövedelem előteremtése hirtelenül megvalósítható nem volt, a kormánynak nem lehetett mást tennie, mint külföldi kölcsönök beözönlését megengedni, annyival is inkább, mert a többtermeléshez magához is jelentékeny tőkék voltak szükségesek. A Bethlen-kormány uralma alatt végeredményben körülbelül háromezermillió pengő külföldi tőke jött az országba: ebből az állam és a közületek (a népszövet-

ségi és az 1931-1 kölcsönt beleértve), körülbelül ezerkétszázmillió pengőt vettek fel. Ennek az összegnek több mint a fele nem állami, hanem egyéb köztartozás, elsősorban önkormányzati közületek. Ez igen mérsékelt eladósodás tíz év alatt. Pedig nézzünk körül, mily megváltozott országot látunk 1931-ben 1921-gyel vagy akár a béke-idővel szemben. A városi kultúra, a középosztály képzésének egyik főtényezője, elképzelhetetlen módon nőtt; akárhány városunk, mely régebben még nagyobb falu látszatát keltette s melynek lakossága megelégedett a falu berendezéseivel, ma városi mivoltában, a lakosság szellemi és testi ellátásában alig marad el évszázados fejlődésre visszatekintő városoktól. A falvak fejlődése, ha nem is ily rohamos, de tagadhatatlanul jelentékeny: a falu problémáját, mint a termelési kérdésektől különálló, polgáriasodási problémát a magyar történelemben elsőnek a Bethlen-kormány ismerte és karolta; s ha ebben lassabban haladhatott csupán, annak a probléma természete az oka. Különb a városok fejlődése a körülfekvő falvak civilizációjának emelését is jelenti, annyival is inkább, minthogy a nagyszabású útpépítések őket egymáshoz közelebb hozták. Természetesen az ország képének, a főváros, vidéki városok s falvak képének változása nem csupán a közületi külföldi kölcsönöknek tulajdonítható: hanem annak a beruházási tevékenységnek is, melyet az állam s egyéb közületek bevételi többleteikből eszközöltek. Egyedül az állam beruházásai 1924—1928. évek között kilencszázharmincegyemillió pengőt tettek ki, mely Összeg túlnyomórésze a bevételi többletekből került ki, pedig a Bethlen-kormány a közterheket nem egyszer igen jelentékenyen csökkentette. S mégis tudott hatszázmilliót gazdasági célokra, főképpen a többtermelés érdekében, kétszázharmincmilliót kulturális és szociális célokra (ebből hetvenmilliót kislakásépítésre) és százmilliót egyéb építkezésekre fordítani. Természetesen az állami bevételeknek a szanaláskor várt bevételekkel szemben váratlan emelkedése nemcsak a világ fel lendülésének tulajdonítható, hanem annak a magánutakon beözönlő nagyösszegű külföldi tőkének — körülbelül ezemylőszázmillió pengőnek, — mely szerteömlve a termelőképesseget és a fogyasztóképesseget egyaránt megtermékenyítette. Kétségtelen, hogy e külföldi kölcsönök között elég jelentékeny összegű fogyasztási kölcsön is szerepel, még ha nem számítjuk is ide azokat az investíciókat, melyek nem kamatozóak; kétségtelen az is, hogy a gazdasági élet a külföldi kölcsönök felvételében, illetve közvetítésében magángazdasági szempontból nem egyszer túlment a kívánatos mértéken.

Voltak mindig egyes hangok, melyek utóbb rövid időre kórusá egyesültek, melyek azt hirdették Bethlennel szemben, hogy a jövedelmen túl költeni nem szabad s hogy külföldi tőkét csak közvetlenül, lehetőleg valutában kamatozó befektetésekre szabad igénybe venni. Ez az elmélet tagadja, hogy a pénzügyi politika a társadalmi feszültségek enyhítésének szolgálatába állítható; inkább aszkézist kíván a nemzetől, semminthogy akár saját tőkéjéből, akár külföldi tőkét fogyasszon. Mikor azonban egy nemzet lelki pacifikációjáról van szó; mikor szélsőséges elemek s elméletek meg nem szűnő agitációval résen állanak, hogy betörjenek s a meginduló nyugalmat felborítsák; mikor

a megelőző pénzügyi zűrzavarban az egyenlőtlen vagyonszerzés a társadalmi ellentéteket a pattanásig kiélezte; mikor jövedelemhez kell juttatni azokat, akik régi hazájukba jöttek új hazát találni; mikor ezenfelül s elsősorban nagy egészséges középosztály teremtése a nagy és sürgős nemzeti feladat s az az életszint gyors emelése nélkül el nem képzelhető; mikor tehát a közelmúlt szenvedéseinek feledése, a jelen követelményei s a jobb jövő reményei egyaránt a gondtalanabb és igényesebb élet megvalósulásához fűződnek: szabad-e akkor a vezető államférfiúnak haboznia, hogy — anélkül, hogy evvel saját művét, a pénzügyek rendjét veszélyeztetné — túltegye magát az elméleti közgazdaságtan — e „vigasztalan tudomány“ — tételein s megteremtse a felfelé törő élet alapjait. „Nem tudnám becsülni azt az államférfiút, aki hazája füstölgő romjain büszkén veri mellét, mondván“: nem szegtem meg a közgazdaságtan törvényeit.

SÚLYOS HIBA lett volna a magyar gazdasági élet jövőjét külföldi kölcsönök állandó felvételére alapítani. Erről azonban szó sem volt. Bethlen mindig a többtermelésben látta a magasabb életszint biztosításának feltételét s a külföldi kölcsön s az avval összefüggő nagy beruházási tevékenység s mesterséges fogyasztóképesség mindig csak átmeneti időnek volt szánva, amíg a nemzeti jövedelem maga nem elegendő a nemzet méltó szinten való eltartására. Ezt nyilvánvalóvá teszi Bethlen törekvése kezdettől fogva, hogy mindazokat a termelési lehetőségeket, melyek az országban vannak s melyek igen jelentékenyek, feltárja. Kétségtelen, hogy a nagybirtok és kisipar nagyjában befejezte történelmi hivatását: a kisbirtoké és a gyáriparé a jövő. A kisbirtokososztálynak, mely a földreformban igen megnőtt, szellemi és gazdasági emelésére való törekvés száz és száz intézkedésben nyilvánult: szakoktatásban, rádió előadásban, vetített képekben, a falunak szánt újságokban, a gazdatitkári intézményben, a mezőgazdasági kamarák tevékenységében, — mind a nagyobb átlagtermésnek, a minőségi termelésnek, új termelési ágak felvételének szükségességét és módját hirdették, melyekhez azután az állam bocsátotta a kigazdák rendelkezésére az eszközöket: vetőmagot, gépet, tenyészállatot, köves utat és pénzt. Nem csak statisztikákból, az élő élet szemléletéből mondhatni: rendkívüli haladást eredményezett e fáradhatatlan munka. S ha a mezőgazdasági válság elsősorban azokat sújtotta is, kik a többtermelés szolgálatába állottak; s ha a politikai ellenfelek káröröme nem győzte is ezt hangsúlyozni, attól sem riadva vissza, hogy evvel visszaveti alacsonyabb szintre a falusi lakosság életét, mert az politikailag újra kihasználható volt: nem kétséges, hogy egész mezőgazdasági termelésünkben elpusztíthatatlan eredményeket hozott a tíz év fölrazó munkássága s hogy a többtermelésre való vágy, az intenzívebb művelés becsülete, a tanulási készség és a tanultaknak alkalmazása a falu lelki életéből többé ki nem küszöbölhető. Ugyancsak a nemzeti jövedelem emelését, valamint a középosztály képzését szolgálta a gyáripari termelés előmozdítása, melyre a nemzet függetlensége szempontjából is múlhatatlanul szükség volt. Bethlen Istvánnak nem egyszer hangoztatott meggyőződése, hogy az ország mai népsűrűségénél

egyedül a földből megélni nem tud, hacsak nem emberhez méltatlan életszinten: ő tudta, amit a városi földosztó, a népgyűlési szónok nem akar tudni, hogy már ma a mezőgazdasági lakosságra fejenként Magyarországon kevesebb szántóföld esik, mint Európában, Olaszországot és Hollandiát kivéve, bárhol: Ő tudta, hogy még ha a nagybirtok eltűnik is, nincs más megoldás, mint a gyáripár a népfeleslegék elhelyezésére, hacsak az egyke nem hatalmasodik el; tudta azt is, hogy bármily meglepő legyen is a mezőgazdaság megmozdulása az intenzívebb művelés felé, a nemzeti jövedelem gyors emelése gyáripár nélkül nem lehetséges. Ebben nem is csalódott, hiszen a gyáripari termelés tíz év alatt majd kétszeresére emelkedett: s a jövő be fogja bizonyítani, hogy előbbi premisszáiban sem tévedett. Talán már nem is kell a jövőre apellálnia: már az utolsó három évben beláthatatlan helyzet állott volna elő, ha nincs magyar gyáripár. Nem volt könnyű az sem, e többtermelésnek utat egyengetni a világon: kereskedelempolitikai szerződések egész sorát kötötte Bethlen, melyek jelesen működtek, bár a háború óta az államoknak autarkióra való természetes nemzeti törekvése egyre nehezebbé tette mezőgazdasági cikkeink elhelyezését. Mikor pedig a szomszéd államokban a világválság hatása alatt az agrár parlamenti többségek egyre elzárkózóbb politikát folytattak — amin egész gyáripárunk feláldozása sem tudott volna változtatni — akkor Bethlen István a preferenciális rendszer első hirdetői közé állott s ő indította meg — övé volt a gondolat — azt az irányt, mely a római megegyezés gazdasági megállapodásaiban, az olasz-osztrák-magyar gazdasági együttműködésben torkollik.

CÉLTUDATOS, harmonikus és sikeres gazdaságpolitikájával Bethlen nagy lépésekkel vitte előre a lelki megbékülés s társadalmi átalakulás ügyét, mikor a világválság egy időre megállította az üdvös fejlődést. Az árak rohamos hanyatlása s a külföldi piacok egyre erősebb elzárkózása 1930-tól kezdve a nemzeti jövedelem jelentékeny csökkenésével jártak s még a jövedelem eloszlásán is állandóan mesterségesen kellett változtatni, hogy csak némiképpen is kiegyenlítődjék a viszonyok okozta eltolódás. Ugyanakkor a külföldi kölcsönök a világ egyre fokozódó általános bizalmatlansága folytán gyérebben jöttek; az 1931 tavaszán történt osztrák események s az angol pénzpiac belső bajai folytán a rövidlejáratú hiteleket esedékességkor nem hosszabbították meg. Független adósságai nagy részét hirtelen kifizetni egy nemzet sem tudja, — legkevesebbé súlyos pénzügyi válság és az arany vásárlóerejének rendkívüli megnövekedése idején, — mi sem tudunk eleget tenni e kötelezettségnek. De ha a valutavédelmi intézkedéseket hat hónappal elébb léptetjük életbe s a Bethlen-kormánynak belső kölcsönök úgy állanak rendelkezésére, mint a kormányoknak azóta, akkor az 1931 júliusi intézkedéseknek nem kellett volna bekövetkezniök: különben is felette kérdéses, vajjon nem volt-e közöttük elhamarkodott? De a döntő pénzügyi körök, melyek hónapokkal a krízis előtt helyesen látták előre a pénzpiac alakulását, nem a valutaforgalom korlátozását javasolták a kormányoknak, hanem újabb külföldi kölcsön felvételét, a belső államkölcsönöket illetőleg pedig, melyeknek akkor is,

azóta is, csak a Nemzeti Bank lehetett közvetett forrása, még teljes egészében fennállott az a régi, azóta elavult felfogás, mely teljes elméleti ridegségben azokat ily forrás igénybevételével ellenezte. Azóta Anglia és az Egyesült Államok hitelezőik megkérdése nélkül devalváltak, ami külföldi adósságaiknak körülbelül negyven százalékkal való csökkentését jelenti aranyban; a pengő belső vásárlóereje pedig állandóan emelkedett, holott jelentékeny belső államkölsönöket vettünk fel. Ez azt bizonyítja, hogy sem az adósi Minderwertigkeitskomplexe, sem a nemzetnek nélkülözésekkel való rémítésére nem lett volna szükség, ha idején felszabadultunk volna múlt felfogásoktól, melyektől mások is, mi is, azóta eltértünk. A viszonyoknak kellett kierőszakolniok lépésről-lépésre azt a pénzügyi reálpolitikát, melyet az elméletek Bethlen Istvántól még megtagadtak. Kítűnt azóta, mily túlzás volt, mikor pénzügyi összeomlásról beszéltek, holott semmi lényegesebb baj az országot nem fenyegette, mint többé-kevésbé a világválság által megtépázott valamennyi országot; kítűnt azóta, hogy az életszint csökkentése a jövedelem mai mértékére lehetetlen, mert ez a társadalmat újra darabokra tömé, sőt most az életszint emelése szükséges, mert újra jelentkeznek repedések a belső egység falán, melyen szélsőségek betömi készülnek; azóta is kölcsönökkel fedezik a nemzet deficitjét, mely csak azért oly csekély, mert Bethlen nevelési, gazdasági s befektetési helyes politikája most termi gyümölcseit.

Külpolitikai, belpolitikai és gazdasági téren egyaránt Bethlen István rakta le az új Magyarország alapjait; ez korszakalkotó érdeme, melyet a történelem fog megörökíteni. A mai nemzedéknek pedig lehetetlen el nem ismernie, hogy Bethlen István kormányzása alatt élte viszontagságos életének legboldogabb éveit.

BÁRÓ KORNFELD MÓRIC